

Romans, G. d'Iteiras, Aim. de Belenoi, en què naturalment ha d'haver-hi metàfora partint de la idea de 'passar' el pas fatídic cap a un món terrible (la terra dels moros, *Espanha*, o la terra ultra-tombal, on domina el poder de les tenebres): altrament és possible que la metàfora fos encunyada per un de la zona garonenca (com ho eren, p. ex., Belenoi i Vidal) i seguit pels altres.

No és paraula francesa, per més que figuri a la *Chanson de Roland*, en el *Pseudo-Turpin* (fr. i oc.) i semblants textos èpics o pseudo-èpics (God., s. v. *port* 1, Du C., s. v. *portus* 1), car llavors hi ha sempre la localització precisa en els alts passos dels Pirineus, i a la lluita amb els moros: en un mot, la tradició dels Ports de Cize (/Cízera) i de la batalla de Roncesvalls. Car és allà precisament on està ben ancorat l'oc. *port*: «col, passage, gorge, défilé, point culminant d'une route de montagne, dans les Pyrénées: *li Port, lous Ports, gascon*; nom populaire des Pyrénées», *TdF* (s. v. *port* 1); bearn. *port* 1 «passage sur la haute montagne», Lespy-R.

I l'antiguitat gran del mot en els Pirineus occidentals ens ve demostrada pel seu manlleu en basc *bortu*, mot certament no euskèric; però que s'hagué d'incorporar des de molt antic en aquesta llengua ho prova la radical i multiforme alteració que hi ha sofert la consonant inicial: *bortu*, d'altres *gortu*, i en el suletí Oihenart (2.ª quart del S. XVII) *mortuak* «las altas montañas», «los Pirineos» (Mitzelena, *Fo. Hi. Vca.*, '96, n. 13; Rohlf, *ASNSL* CLXVI, 51, n. 1). D'aquí el nom de l'Estany de *Morto*, un dels més alts i dels grans del Circ de Cabdella, al peu del Port de Peguera.

En gallego-portuguès ja no es troba gaire, per més que encara tinguem *puerta* «monte, tierra notablemente encumbrada» a l'Orient d'Astúries» (Vigón). Tanmateix encara hi ha *portela* «congosto» en portuguès, que tingué un significat genèric específic en l'antiga toponímia portuguesa: J. da Silveira diu, p. ex., que Cadrão és un «monte, *portela* e lugar» de la freguesia de Guardão, concelho de Tondela (*Índice de antigos topónimos*, p. 32), i estudià el NL *Portela*, junt amb *Portas* de Ródão, en la seva *Toponímia do Concelho de Nelas* (O Instituto, Coimbra 1940, 406-407) (cf. PUERTA, n. 3, en el *DECH*). Quant a *porto* sí que es troba una vegada en els *Milagres de Santiago* (gall. S. XIV), però referint-se a l'episodi carolingi de Rontesvalls; és veritat que hi ha *Porto* fins al límit gallego-llleonès, municipi de Sanàbria, al peu de la *Serra do Porto*, que afronta amb la província d'Ourense, en la qual hi ha la gran collada que passa de Sanàbria a les valls do Bollo.

En català, el mot en aquest sentit és antiquíssim i universal; si bé no sempre es poden destriar inequívocament el significat 'pas de muntanya' i el de 'terra de ports, terra d'alts pasturatges': «ego Guillelmus de Berguedan et --- uxor eius --- donamus --- monasterio Sanctae Mariae Populeti --- *portus* integritate de Tagast cum suis pertinenciis, et *portus* de Camplonc, plenarie, sicut undique pertinet ad ipsum *portum*; habet autem affrontaciones ex una parte in monte de Pe-

gue[r]ra --- ex alia parte ad suz cingles, sicut partitur ab Val de Lort --- ab Capolat --- ab Madrona ---; et non liceat --- mittere illuc aliquod bestiarium ad pasendum --- donum, id est *portus* de Tagast et *portus* de Camplonc, facimus D^o Deo ---», doc. de 1173 (*Cart. de Poblet*, n.º 298, pp. 181-2).

Es tracta, doncs, de pasturatges, però és clar que són els del *Pla de Campllong*, la prolongada collada on hi ha el Pi de les Tres Branques, per on es tramunta dels aiguavessos del Llobregat als del Cardener; i la Font i Plans de Tagast, immediats al NNE. de Campllong, en els pujants que duen als Rasos de Peguera, són alhora el pas muntanyenc més directe de la vall d'Espinalbet a la de Montcaub: afluents també, aquella del Llobregat, aquesta de l'Aigua d'Ora i Cardener. «--- Donaciones et vendas quas pater meus G. de Bergitano --- monasterio Populeti --- laudaverunt, sci. *portus*, mansos, terra, honores, heremos et populos ---» a. 1196 (§ 299, 182.6). «Ego Arnaldus de Castrobono --- concedo --- B. Mariae Populeti --- ut secure --- pascant omnes greges ovium et armentorum vestrorum --- in omnibus *portibus* nostris et pascuis et in omnibus terminis nostris ---», doc. de 1204 (*Cartulari de Poblet*, n.º 44.6, p. 31): on, doncs, Arnau de Castellbò no dona cap lloc sinó el dret de pasturar en uns *pascua* i uns *portus*, citats junts (però amb nom separat, com no essent exactament la mateixa cosa); aquí es tracta evidentment del Port de la Basseta, que mena de Sta. Creu de Castellbò a Sant Joan de l'Erm (d'aiguavessos del Segre als de la Noguera), entremig d'immensos pasturatges.

Fóra no acabar mai si volguéssim documentar-ho igualment amb els altres cartularis; deixem aqueixa unió, i limitem-nos a recordar entre tants altres els Ports de la Quillana i de la Perxa, entre el Capcir, Conflent i Cerdanya; el *Port del Comte* i la seva gran serra que, en l'Alt Cardener, formaven barrera entre el sobirà de Bna. i les terres del *Comte d'Urgell*; els de Salòria, Cabús, Baiau i Boet entre Andorra i Vall Ferrera; els de Broate, Certascan, Aulà, Salau, Beret a Cardós i Aneu; els de la Bonaigua, Ratera, Colomers, Viella, Liat, Mauberme, Picada etc., a la Vall d'Aran; els de Coliet, Ginebrell, Pessó, Caldes, Gelada etc. a la de Boí; Molieres, Salenques, Vallhiverna, Alba a les Maleïdes; sense parlar ja del *Portarró* d'Espot i el *Portilló* de Burbe.

Encara que de la Serra de Cadí i Envalira cap a llevant, predomini l'ús de *coll*, *pas*, *collada*, amb el mateix valor del port pallarès-aranès, hi tenim les *portelles* que són tanmateix ports dels més elevats: *Portella de Vallpeguera* a la Vall Ferrera damunt Tor, *Portella Negra* i *Blanca* entre Campcardós i Andorra, *Portella de Mentet*, de la Llipodera, de Gallinassa en el Canigó: «la neu lluminosa --- guarda fines petjades de perdius de l'hivern i de cabres salvatges / alçant el front banyut, / al pas de la *portella* on tenen pasturatges / i fonts de trenes d'or, lluny de la servitud!» J. Seb. Pons (*Serres de Canigó*, 1921, v. 47); «--- Remors en la collada / com d'un torrent quan ronca venint la torrentada: / la borinor s'acosta, rodola la tronada, /